

KNIHOVNA POLITICKÉHO MYŠLENÍ
SVAZEK 9

JEAN-JACQUES
ROUSSEAU

Úvahy o polské vládě
a o její zamýšlené reformě

Přeložila Hana Fořtová

PRAHA
2019

Úvahy o polské vládě a o její zamýšlené reformě

[1.] Stav otázky

Náčrt polské vlády z pera pana knížete Wielhorského¹ a úvahy, které k němu připojil, jsou poučnými podklady² pro každého, kdo by chtěl pojmut řádný plán tuto vládu přebudovat. Neznám nikoho, kdo by byl povolanejší tento plán vypracovat, než jeho samého, neboť on v sobě spojuje všeobecné vědomosti, které tato práce vyžaduje, se znalostmi místních poměrů a zvláštních jednotlivostí, jež je nemožné zachytit na papíře, a jež je přesto nezbytné mít, abychom mohli přizpůsobit určitou instituci lidu, jemuž je určena. Nezná-li člověk zevrubně národ, pro nějž pracuje, jakkoli vynikající může být samo o sobě dílo, které pro něj vytvoří, jeho provedení bude vždy trpět nedostatky, a to tím spíše, bude-li se jednat o již zcela ustavený národ, jehož záliby, mravy, předsudky a neřesti³ jsou příliš zakořeněné, než aby je nové sémě dokázalo snadno zadusit. Dobré zřízení pro Polsko musí být dílem Poláků, nebo někoho, kdo na místě důkladně

1 Michał Wielhorski (1730–1814), polský šlechtic, člen Barské konfederace, byl jejím vyslancem do Francie. Více viz Doslov. – Pozn. překl.

2 V tzv. rukopisu z Neuchâtelu najdeme „velmi poučnými“. Dále v textu označujeme varianty neuchâtelelského rukopisu velkým písmenem N s tečkou umístěným v závorce za příslušnou variantou. Více k otázce rukopisných verzí viz Ediční poznámku. – Pozn. překl.

3 „Čtnosti a neřesti“ (N). – Pozn. překl.

studoval polský národ a národy s ním sousedící.⁴ Cizinec může přinejlepším poskytnout obecný vhled, aby tvůrce institucí po- učil, nikoli aby jej vedl. I kdybych měl zcela čerstvou mysl, nebyl bych schopen uchopit celek těchto důležitých vztahů. Dnes, kdy mi sotva zůstává schopnost propojit myšlenky, musím se ve své snaze vyhovět knížeti Wielhorskému a dokázat zanicení pro jeho vlast omezit na to, že mu sdělím dojmy, které ve mně vyvola- la četba jeho práce, a úvahy,⁵ k nimž mě tato četba přivedla.

Čtème-li dějiny polské vlády, jen s obtížemi chápeme, jak mohl tak podivně ustavený stát přetrvat tak dlouhou dobu. Velké tělo tvořené mnoha údy mrtvými a několika málo údy odpadáva- jícími, které se pohybují téměř nezávisle na sobě, takže nesledují společný cíl a navzájem se ničí.⁶ Tělo, které se zmiřta sem a tam a přitom nic nedělá, které nemůže nijak vzdorovat nikomu, kdo ho chce zranit, které se během jednoho století pětkrát či šestkrát rozpadne, které ochrne při jakémkoli úsilí, jež chce vynaložit, při každé potřebě, již chce naplnit, a které navzdory tomu všemu žije a uchovává si svoji životaschopnost.⁷ Zdá se mi, že to je

4 „A trochu též ty, které s ním sousedí“ (N.). Stejně jako Mably, který na žádost Poláků rovněž sepsal návrh reformy jejich ústavy, ani Rousseau se nedomnívá, že by mohl být polským zákonodárcem; jeho cílem je pouze poskytnout obecný vhled do daného problému. Srv. G. B. de Mably, *Du gouvernement de la Pologne*, str. 15. K Mablymu více viz Doslov. – Pozn. překl.

5 „A některé úvahy“ (N.). Podobné přesvědčení o neschopnosti „vzá- jemně propojit představy“ najdeme v úvodu sedmé knihy *Vyznání*: „Dnes mám paměť i hlavu tak ochablou, že jsem téměř neschopen jakékoli prá- ce“ (J.-J. Rousseau, *Vyznání*, VII, str. 271) Ve stejném duchu se Rousseau vyjadřuje i v korespondenci doprovázející vypracování návrhu korsické ústavy. V případě *Úvah* chce Rousseau navíc ospravedlnit to, že text po- strádá řád, který by odpovídal charakteru *Úvah* a jejich cíli. K formálnímu členění textu viz Ediční poznámka. – Pozn. překl.

6 Místo „navzájem“ je v neuchátelském rukopisu uvedeno „neustále“ (N.). – Pozn. překl.

7 Ve francouzštině *vigueur*. Podle smyslu překládáme „životaschop- nost“, „zdatnost“, případně „životnost“. – Pozn. překl.

snad ta nejzvláštnější podivaná, kterou může být myslící by- tost zasažena.⁸ Vidím, jak všechny evropské státy běží vstříc své záhubě. Monarchie, republiky, všechny tyto tak nádherné ustavené národy, všechny tyto krásné a tak moudře vyvážené vlády upadají a visí nad nimi hrozba smrti.⁹ A Polsko, tato vy- lidněná, zničená, utlačovaná země vydaná agresorům, ve svém nejhlubším neštěstí a bezvládní stále projevuje veškerý mladický zápal. Má odvahu žádat si nové vlády a zákonů, jako by se byla práve zrodila. V okovech rokuje o tom, jakými prostředky si má uchovat svobodu! Cítí v sobě onu sílu, kterou si tyranie nemů- že podmanit. Zdá se mi, že vidím obléhaný Řím, jak poklidně spravuje pole, na nichž nepřítel rozbil svůj tábor. Stateční Poláci, mějte se na pozoru; mějte se na pozoru, abyste nezhoršili svoje postavení přílišnou touhou být na tom dobře. Mějte na paměti, co můžete ztratit, když myslíte na to, co chcete získat. Napravte, je-li to možné, zlořády svojí ústavy. Nepohrdejte však ústavou, která z vás učinila to, co jste.

Milujete svobodu, jste jí hodni, bránili¹⁰ jste jí proti mocné- mu a prohnanému útočníkovi, který předstíral, že vám nabízí přátelské pouto, zatímco vám nasazoval okovy otroctví.¹¹ Jste

8 „Myslíci člověk zasažen“ (N.). – Pozn. překl.

9 Rousseau již v dřívějších spisech předpovídal zkázu Anglie: „Když teď už vidím, jak začíná úpadek Anglie, který jsem předpovídal v době jejich vítězství...“ (J.-J. Rousseau, *Vyznání*, V, str. 181; též *Extrait du projet de paix perpétuelle*, str. 573), stejně jako Ruska (*Du contrat social*, II, 8). Jeho náhled na Anglii je v protikladu k tehdejšímu převládajícímu míně- ní – většina spisovatelů totiž v návaznosti na Montesquieua a jeho slavný popis anglické ústavy (*O duchu zákonů*, XI, 6) chovala k anglickému zřízení obdiv. – Pozn. překl.

10 „Uchovali“ (N.). – Pozn. překl.

11 V roce 1767 Rusové předstírali, že podporují požadavek členů Ra- domské konfederace na sesazení krále Stanisława Augusta Poniatowského z trůnu. Stanisław August Poniatowski (1732–1795) byl zvolen polským králem na nátlak Ruska (býval milencem Kateřiny Veliké). Po nástupu na trůn se stal spojencem tzv. Famílie, polské proreformní skupiny, a snažil se vliv Ruska na polské záležitosti umenšit. Více viz Doslov. – Pozn. překl.

nyní znaveni nepokoji ve své vlasti a toužíte po klidu. Myslím, že je velmi snadné klid získat. Zdá se mi však obtížné jej spolu se svobodou uchovat. To v nitru¹² tohoto bezvládní, které nenávidíte, se formovaly vlastenecké duše, které vás uchránily před porobou. Pospávaly v netečném klidu; bouře je probudila. Poté, co rozlomily okovy, které jim byly určeny, přepadla je únava. Chtěly by spojit klid despotismu s lahodností svobody. Obávám se, že chtějí dvě navzájem protikladné věci. Klid a svoboda se mi zdají neslučitelné: je třeba si vybrat.

Neříkám, že je třeba zachovat věci v tom stavu, ve kterém se nalézají. Tvrdím však, že je třeba do nich zasahovat pouze s krajní obezřetostí. Teď bijí víc do očí zlořády než výhody. Obávám se, že nastane doba, kdy budou tyto výhody lépe rozpoznány, bohužel to však bude ve chvíli, kdy budou ztraceny.

Snad může být snadné stanovit lepší zákony; je však nemožné stanovit zákony, které nebudou lidské vášně zneužívat, tak jako zneužívaly předchozích zákonů. Snad ani ten nejlepší státník nemůže předvídat a zvažovat všechny tyto budoucí zlořády. Postavit zákon nad člověka, to je politický problém, který přirovnávám k problému kvadratury kruhu v geometrii.¹³ Vyřešte dobře tento problém, a vláda založená na tomto řešení bude dobrá a bez zlořádů. Do té doby si však buďte jisti, že tam, kde, jak věříte, zajistíte vládu zákonů, budou vládnout lidé.

Každá ústava bude dobrá a pevná vždy jen tehdy, bude-li podle ní srdcím občanů¹⁴ vládnout zákon; dokud tam nevstoupí zákonodárná síla, budou zákony vždy obcházeny. Jak se však dostat až k srdcím? Na to zakladatelé našich institucí, kteří mají

¹² „Uprostřed“ (N.). – Pozn. překl.

¹³ Tento slavný příměr nalezneme dříve v dopisu Mirabeauovi (*Lettre à Mirabeau, le 26 juillet 1767*): „Toto je mezi mými staršími myšlenkami velký politický problém, který přirovnávám k problému kvadratury kruhu v geometrii a astronomické definici zeměpisné délky: nalézt podobu vlády, která by postavila zákon nad člověka.“ J.-J. Rousseau, *Lettres philosophiques*, lettre 5911, str. 358. – Pozn. překl.

¹⁴ „V srdcích občanů“ (N.). – Pozn. překl.

na zřeteli vždy pouze sílu a tresty, téměř nemyslí; a snad k nim nevedou o nic lépe ani hmotné odměny.¹⁵ Nevede k nim ani ta nejuplněnější spravedlnost, neboť spravedlnost je stejně jako zdraví dobrem, z něhož se těšíme, aniž bychom ho vnímali, které nevyvolává nadšení a jehož cenu chápeme až tehdy, když jsme je ztratili.¹⁶

Jak tedy dojmout srdce a dovést lidi k lásce k vlasti a k jejím zákonům?¹⁷ Odvážím se to navrhnout? Dětskými hrami; institucemi, které jsou v očích povrchních lidí zahálčivé,¹⁸ které však vytvářejí drahocenné zvyky a nezničitelné vazby. Mluví-li zde o cesty, činím tak v každém případě bezvýhradně, neboť, jak přiznávám, pozoruji, že mé bláznovství na sebe bere všechny rysy rozumu.

[2.] Duch starobylých institucí¹⁹

Při četbě starých dějin se nám zdá, že jsme se přenesli do jiného světa a mezi jiné bytosti. Co mají Francouzi, Angličané, Rusové společného s Římany a Řeky? Téměř nic kromě postavy. Silné duše jedněch se druhým jeví jako přehánění dějin. Jak by si

¹⁵ Myšlenka spojení síly a odměn je dlouze rozvedena ve fragmentu nazvaném *O zákonech* (J.-J. Rousseau, *Fragments politiques*, IV [Des Loix], str. 492–500). – Pozn. překl.

¹⁶ Srv.: „Se svobodou je to stejně jako s nevinností a se ctností, jejichž cenu známe jenom potud, pokud se z nich sami těšíme, a jejichž chut se ztrácí, jakmile jsme je ztratili.“ J.-J. Rousseau, *Discours sur l'origine de l'inégalité*, str. 181. – Pozn. překl.

¹⁷ „Dověst k uctívání vlasti a jejích zákonů“ (N.). – Pozn. překl.

¹⁸ „A povrchní“ (N.). – Pozn. překl.

¹⁹ Název kapitoly odkazuje na použití pojmu „institute“ v souvislosti s popisem antického Říma u Montesquieua, at již v *Úvahách o Římanech* nebo v *Duchu zákonů*. Celou kapitolu můžeme vztáhnout k jednomu Rousseauvu rukopisnému fragmentu (J.-J. Rousseau, *Fragments politiques*, XII. [Parallèle entre les deux républiques de Sparte et de Rome], str. 538–543). – Pozn. překl.

příslušné místo. Předpokládám, že v důsledku tohoto plánu by byli synové vyloučeni z nástupnictví na trůn po svém otci, ale spoň bezprostředně, takže, jak se domnívám, zajištěná svoboda by nebyla jediným prospěchem, který bychom z tohoto vyloučení získali. Zrodil by se z něj ještě jeden velmi významný prospěch, totiž že tím, jak bychom králům odebrali jakoukoli naději na to, že uchvátí svévolnou moc a předají ji svým dětem, obrátili bychom veškerou jejich činnost směrem ke slávě a rozkvětu státu, jedinému zřeteli,¹⁴¹ který by zůstal otevřený jejich ctižádosti. Vůdce národa se tak nestane přirozeným nepřitelem, ale prvním občanem.¹⁴² Bude pak považovat za svůj velký úkol, aby proslavil svoji vládu užitečnými zřízeními, kterými se stane váženým v očích lidu, respektovaným mezi svými sousedy, zřizováními, která budou po jeho smrti dělat čest jeho jménu. Stejně tak kromě prostředků k tomu, aby škodil a sváděl, které mu nikdy nesmíme ponechat, bude vhodné zvýšit jeho moc ve všem, co přispěje k veřejnému blahu. Bude mít málo bezprostřední a přímé síly, aby samostatně jednal, bude však mít velkou autoritu, bude důkladně dohlížet a hlídat, aby každý plnil své povinnosti, a hledět, aby řídil vládu k jejímu skutečnému cíli.¹⁴³ Předsedání Sejmu, Senátu a dalších těles, přísné posuzování jednání všech mužů na vyšších místech, velká péče o zachování spravedlnosti a bezúhonnosti při všech soudních tribunálech, péče o zachování řádu a klidu ve státě, zajištění jeho dobré stability navenek, vedení vojska v době války, užitečná zřízení v době míru, to jsou povinnosti, které se obzvlášť vztahují k jeho úřadu a které

¹⁴¹ V obou rukopisech se objevuje *vue* („zřetel“), v tištěných vydáních je však uvedeno *voie* („cesta“). Volíme překlad v souladu s rukopisnou verzí. – Pozn. překl.

¹⁴² Toto pojetí zaslíval Stanisław Leszczyński (1677–1766), tchán francouzského krále Ludvíka XV. a polský král v letech 1704–1709 a 1733–1736; francouzský název jeho spisu nese název *La Voix libre du citoyen ou Observations sur le gouvernement de Pologne* (1753). – Pozn. překl.

¹⁴³ „Aby uvedl v pohyb politický stroj podle jeho skutečného určení“ (N.). – Pozn. překl.

ho budou dostatečně zaměstnávat, jestliže je bude chtít zastávat sám; neboť jednotlivé správní záležitosti jsou svěřeny ministrům ustaveným právě k tomuto účelu a pro polského krále musí být zločin svěřit jakoukoli část správy svým oblíbencům. Ať zastává svůj úřad osobně, nebo ať se jej zřekne: toto je důležitý článek, v němž národ nemůže nikdy povolit.

Na podobných principech je zapotřebí ustavit rovnováhu a vyváženost moci, které tvoří zákonodárství a administrativu. V rukou svých nositelů a v nejlépeším možném poměru by tyto moci měly být v přímé úměře k počtu těchto nositelů a v obráceném poměru k času, po který je tito nositelé zastávají. Konstitující částí Sejmu budou tento nejlepší poměr velmi pozorně sledovat. Sněmovna poslanců, která je nejpočetnější, bude také nejmocnější, avšak všichni její členové se budou často střídát. Senát, který není tak početný, se bude na zákonodárství podílet méně, bude mít však větší výkonnou moc. Jeho členové, kteří se budou účastnit ustavení obou protiv, budou voleni zčásti dočasně a zčásti doživotně, tak jak je to vhodné v případě zprostředkujícího tělesa. Král, který všemu předsedá, bude i nadále volen doživotně. Jeho moc, která je příliš velká, aby bylo možné na ni dohlížet, bude v oblasti zákonodárství omezena sněmovnou poslanců a v oblasti správy senátem. Aby však byla zachována rovnost, která je ústavním principem, dědičné může být pouze šlechtictví. Kdyby byla dědičná koruna, bylo by pro udržení rovnováhy nutné, aby zde byli dědiční páirové nebo senátorský stav tak jako v Anglii. Ponižený jezdecký stav by pak ztratil svoji moc, neboť Sněmovna poslanců nemá na rozdíl od Dolní sněmovny pravomoc každoročně otevírat a zavírat státní pokladnu. Polské zřízení by tak bylo zcela rozvráceno.

[9.] Jednotlivé příčiny bezvlády

Takto ve všech svých částech dobře vyvážený a rozvržený Sejm bude zdrojem dobrého zákonodárství a dobré vlády: k tomu je však třeba, aby byly jeho příkazy ctěny a plněny. Pohrdání zákonem a bezvládí, v němž dodnes žije Polsko, mají snadno postřehnouti

telné příčiny. Již jsem zde označil hlavní z nich, stejně tak jako jsem zmínil lék. Další souběžné příčiny jsou 1. *liberum veto*; 2. konfederace; 3. právo mít ve svých službách ozbrojené muže, které bylo ponecháno soukromníkům a jehož Tito zneužívají.

Tento poslední zlořád je takový, že jestliže neodstraníte nejprve jej, všechny ostatní reformy budou zbytečné. Dokud budou soukromníci moci vzdorovat výkonné moci, budou si myslet, že to je jejich právo, a dokud budou mezi sebou vést malé války, jak chcete, aby byl stát v míru?¹⁴⁴ Uznávám, že pevnosti potřebují posádky. K čemu jsou však pevnosti, které jsou pouze proti vlastním občanům, a bezmocné proti nepříteli? Bojím se, aby tato reforma s sebou nenesla obtíže, nicméně si myslím, že není tak náročné tyto obtíže překonat. Stačí, aby byl mocný občan rozumný, a bez potíží bude souhlasit, že si nebude držet ozbrojené muže, jestliže si je nebude držet ani nikdo jiný.

Mám v úmyslu o něco později promluvit o vojenských zřízeních, odkazují k tomu tedy místo toho, abych o tom mluvil zde.

Liberum veto není v podstatě zkaženým právem, stane se však nejnebezpečnějším zlořádem, jakmile překročí svoji mez. Bylo zárukou veřejné svobody, nyní je již jen nástrojem útla-ku.¹⁴⁵ Jedinou cestou, jak tento neblahý zlořád odstranit, je zcela zničit jeho příčinu. Je však vlastní lidským srdcím, že lpí více na výsadách jednotlivců než na výsadách významnějších a obecnějších. Pouze vlastenectví osvěcené zkušeností může lidi naučit, aby obětovali vyšším dobrům skvělé právo, které se stalo škodlivým, protože bylo zneužíváno, a toto zneužívání je s ním

¹⁴⁴ Vyzbrojování magnátů a jejich vzájemné pŕtky ostře odsuzuje i Mably (G. B. de Mably, *Du gouvernement de la Pologne*, str. 179 n.). Soukromá vojska jednotlivých magnátů (především rodu Radziwiłłů) čítala až několik tisíc mužů. – Pozn. překl.

¹⁴⁵ Další téma, u něhož je Rousseau ve sporu s Mablym. Podle Mablyho není možné v Polsku uskutečnit jakoukoli reformu při zachování *liberum veto* (G. B. de Mably, *Du gouvernement de la Pologne*, str. 23). Rousseau ve svých úvahách vychází ze zásad předložených ve *Společenské smlouvě*. – Pozn. překl.

již neoddlitelně spjato. Všichni Poláci musejí hluboce pociťovat zla, která kvůli tomuto nešťastnému právu zakoušejí.¹⁴⁶ I když milují řád a mír, nebudou mít žádný prostředek, jak u sebe jedno nebo druhé zajistit, dokud toto právo ponechají v platnosti, právo, které je dobré při utváření politického tělesa, nebo tedy, těší-li se politické těleso naprosté dokonalosti, které je však nesmyslné a osudné, jsou-li zapotřebí změny. A beze změny se nelze obejít, zejména ne ve velkém státě, který obklopují mocní a ctizádství sousedé.

Liberum veto by nebylo tak nerozumné, kdyby se týkalo pouze základních bodů ústavy. Není však v žádném případě možné připustit, aby obecně platilo na jakémkoli rokovaní Sejmu. Je neštěstí polské ústavy,¹⁴⁷ že zde zákonodárství není dostatečně odlišeno od správy a že Sejm vykonávající zákonodárnou moc k této moci přimíchává části moci správní a provádí bez rozdílu akty suverenity i akty vládnutí, a často dokonce úkony smíšené povahy, kdy jsou členové Sejmu zároveň úředníky i zákonodárci.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Historici spojují praxi, kdy nesouhlas jediného člena Sejmu znamenal nepřijetí projednávaného zákona, případně přímo rozpuštění Sejmu, se jménem Władysława Sycińskiego, který 9. března 1652 poprvé závazně a neodvolatelně uplatnil při hlasování o prodloužení Sejmu právo veta („nie pozwalam na prolongację“), kdy po následné opakovaně neúspěšné snaze svolat komoru došlo k rozpuštění Sejmu. Toto pojetí práva veta vedlo v dalších letech k paralyze jednotlivých Sejmů a v 18. století bylo mezi filozofy a historiky považováno za hlavní příčinu slabosti polské vlády (srv.: „Nezávislost každého jednotlivce je cílem polských zákonů, výsledkem toho je útlak všech [nevýhoda *liberum veto*]“ Montesquieu, *O duchu zákonů*, XI,5, str. 182, pasáž v závorce v textu tvoří poznámku pod čarou.). K tomuto přelomovému Sejmu více viz J. Květina, *Šlechtická demokracie*, str. 149–205. – Pozn. překl.

¹⁴⁷ „Je hlavní neštěstí polské ústavy“ (N.). – Pozn. překl.

¹⁴⁸ Rousseau zde vychází z rozlišení mezi suverenitou a vládou, které je jednou z ústředních téz *Společenské smlouvy* (*Du contrat social*, II,1). – Pozn. překl.

Navržené změny směřují k tomu, aby byly tyto dvě moci lépe odlišeny a aby tak byly lépe určeny meze *liberum veto*. Nemyslím si totiž, že by kdy koho napadlo, aby toto právo rozšířil na záležitosti čistě správní povahy, což by znamenalo zničit občanskou moc a veškerou vládu.

Na základě přirozeného práva společnosti se jednohlasný souhlas vyžadoval při utváření politického tělesa,¹⁴⁹ což se týkalo i základních zákonů spjatých s jeho existencí, jakými byly například opravený první zákon a dále pátý, devátý a jedenáctý zákon uvedené na pseudo-sejmu v roce 1768.¹⁵⁰ Ovšem jednomyslný souhlas nutný pro zavedení těchto zákonů musí být vyžadován i v případě, že jde o jejich zrušení. Zde jsou tedy body, v nichž může přetrvat *liberum veto*. Polákům, kteří bez velkého reptání přihlíželi, jak bylo toto právo na protizákonném Sejmu roku 1768 omezeno,¹⁵¹ nebude vadit, když uvidí, jak se toto právo zúží a omezí na svobodnějším a legitimnějším Sejmu.

Je zapotřebí dobře vážit a dobře promýšlet hlavní body, které ustavíme jako základní zákony. Pouze na ně budeme uplatňovat sílu *liberum veto*, čímž učiníme ústavu natolik pevnou a zákony

¹⁴⁹ Srv.: „Pouze jeden zákon vyžaduje ze své povahy jednohlasný souhlas. Je jím společenský pakt: neboť občanské sdružení je nejvíce dobrovolným aktem na světě.“ J.-J. Rousseau, *Du contrat social*, IV,2, str. 440. – Pozn. překl.

¹⁵⁰ Jde o mimořádný Sejm, který se sešel 5. října 1767 a který poté, co bylo jeho zasedání nejprve pozastaveno a dále odloženo, skončil 5. března 1768. Bývá též nazýván „Repinův Sejm“, neboť jeho zasedání bylo zásadně ovlivněno ilegálními a zastrašovacími praktikami ruského velvyslance. Podle prvního zákona tvoří polskou republiku tři stavy, král, senát a rytířský stav; pátý zákon stanovuje, že volba krále musí být jednomyslná a království není dědičné; devátý zákon stvrzuje nerozlučitelnost unie Polského království a Litevského velkoknížectví; konečně jedenáctý zákon zaručuje rovnost a výsady šlechty (*szlachta*). Více viz Doslov. – Pozn. překl.

¹⁵¹ Toto „zúžení“ a „omezení“ nebylo nijak rozsáhlé, neboť jednohlasný souhlas byl i nadále požadován ve všech „státních záležitostech“, kam spadal výběr daní, zvětšování vojska, dohody s cizími mocnostmi, vyhlášení válek, oběh měny atd. – Pozn. překl.

natolik neodvolatelnými, nakolik je to možné. Je totiž proti povaze politického tělesa, aby si stanovovalo politické zákony, které nemůže odvolat. Není však ani proti přirozenosti, ani proti rozumu, aby mohlo tyto zákony odvolat pouze stejně obrádným způsobem, jakým je přijalo. Toto jsou jediné okovy, kterými se může do budoucna spoutat.¹⁵² Jsou dostatečné jak pro posílení ústavy, tak pro uspokojení lásky Poláků k *liberum veto*, aniž by Poláci byli vystaveni zlořádům, k nimž *veto* vede.

Co se týče toho množství článků, které byly tak nesmyslně zařazeny mezi základní zákony a které jsou pouze tělesem zákonodárství, tedy tyto články, stejně jako všechny zákony, které zařazujeme pod titul státní záležitosti, všechny sdílejí nestálost věci vyznačující se nevyhnutelnou proměnlivostí, která znemožňuje v nich požadovat jednotnost. Smysl nedává ani to, aby člen Sejmu mohl při projednávání jakékoli záležitosti zastavit jednání Sejmu a aby odchod nebo protest jednoho nebo několika poslanců mohl vést k jeho rozpuštění, a tím pádem k zrušení suverénní autority. Je zapotřebí toto barbarské právo zrušit a zavést hrdelní trest pro každého, kdo by byl v pokušení je využívat. Kdyby se vyskytovaly protesty proti Sejmu, k čemuž by nemohlo docházet, kdyby byl Sejm svobodný a úplný, mohlo by být toto právo svěřeno vojvodstvím a sejmíkům, nikdy však poslancům, kteří nesmějí mít jakožto členové Sejmu nad Sejmem ani tu nejmenší moc, ani nemožnou odmítnout jeho rozhodnutí.

Mezi *vetem*, které je tou největší silou jednotlivce, jakou mohou podílníci na suverénní moci mít, a které se může vztahovat pouze na skutečně základní zákony, a většinou, která je silou nejmenší a vztahuje se pouze na ryze správní záležitosti, existují rozdílné stupně, u nichž můžeme určit nutnou míru převažujícího mínění podle důležitosti projednávané záležitosti. Například ve věcech zákonodárství můžeme vyžadovat alespoň tři čtvrtiny hlasů, ve státních záležitostech dvě třetiny a ve volbách a jiných běžných záležitostech prostou většinu. Toto je pouze

¹⁵² Viz J.-J. Rousseau, *Du contrat social*, I,7. – Pozn. překl.

příklad, abych doložil svoji myšlenku, nikoli poměr, který přesně určuji.¹⁵³

Vě státců, jakým je Polsko, kde lidé v sobě stále mají velkou morální sílu, snad můžeme uchovat toto krásné právo, kterým je *liberum veto*, bez velkého rizika a snad i výhodně¹⁵⁴ v jeho úplnosti, pouze musíme vykonávání tohoto práva spojit s jistým nebezpečím, aby to pro toho, kdo se k tomuto právu uchýlí, mělo závažné důsledky. Dovolují si totiž říci, že odporuje zdravému rozumu, aby se někdo, kdo takto přerušil činnost Sejmu a ponechá stát bez prostředků, v klidu odebral domů a těšil se beztrápně z veřejné zkázy, kterou způsobil.

Jestliže by si tedy při téměř jednohlasném usnesení jediný oponent zachoval právo toto usnesení zrušit, chtěl bych, aby za svůj odpor ručil svoji hlavou nikoli svým zmocnitelům v relačním sejmíku,¹⁵⁵ ale následně celému národu, jehož nešťastí způsobil. Chtěl bych, aby bylo zákonem stanoveno, že šest měsíců poté, co projeví svůj nesouhlas, jež bude slavnostně soudit zvláštní tribunál, zřízený pouze kvůli této věci, složený z těch nejmoudřejších, nejslavnějších a nejctihodnějších příslušníků národa. Tento soudní tribunál by jej nemohl jednoduše zprostit viny, ale musel by jej buď bez nejmenší milosti odsoudit k smrti, nebo ho doživotně odměnit a udělit mu veřejné pocty, a nikdy by nesměl zvolit střední cestu mezi těmito dvěma možnostmi.

Ustanovení tohoto typu, která jsou tak příznivá síle odvahy a lásce ke svobodě, jsou příliš vzdálená modernímu duchu, abychom mohli doufat, že budou přijata, nebo že je lidé okusí. Nebyla však neznámá antickým národům, jejichž zákonodárci jimi uměli pozvednout duše a v případě potřeby je rozohnit

¹⁵³ Srv. tamt., IV,2. – Pozn. překl.

¹⁵⁴ Obrat „a snad i výhodně“ v rukopisu z Neuchâtelu chybí. – Pozn. překl.

¹⁵⁵ Rousseau zde ve francouzštině obratem „diète post-comitiale“ odkazuje na římskou tradici. Pro lepší porozumění textu překládáme jako „relační sejmík“, neboť toto shromáždění zde má Rousseau na mysli. – Pozn. překl.

skutečně heroickým zanicením. Viděli jsme, jak v republikách, kde vlády ještě tvrdší zákony, velkorysí občané obětovali svůj život za ohroženou vlast i nebezpečí, aby vyvolali takovou náladu, která mohla vlast zachránit. *Veto* spojené se stejným úskalím může příležitostně stát zachránit a nikdy se ho nemusíme příliš obávat.

Odvážím se zde mluvit o konfederacích a nesouhlasit s mнением učenců mužů?¹⁵⁶ Ti vidí pouze zla, která konfederace způsobují; bylo by zapotřebí vidět též zla, kterým zabraňují. Konfederace je beze sporu v republice drastickou institucí. Existují však krajní zla, která vyléčí pouze drastické léky a která se musíme snažit vyléčit za každou cenu. Konfederace je v Polsku tím, čím byla u Římanů diktatura. Jedno i druhé umlčuje zákony v době naléhavého nebezpečí, ovšem s tím rozdílem, že diktatura, která byla v přímém rozporu s římským zákonodárstvím a duchem vlády, nakonec římskou vládu zničila,¹⁵⁷ zatímco konfederace, které jsou naopak pouhým prostředkem k posílení a znovuzavedení ústavy oříděné velkými zásahy, mohou znovu napnout a posílit uvolněnou pružinu státu, aniž by jí kdy mohly zlomit. Tuto federativní formu, jejíž příčina snad původně byla nahodilá, považují za vrcholné politické dílo. Všude tam, kde vládné, je svoboda bez ustání napaďána a bývá často v ohrožení. Každý svobodný stát, kde se nepočítalo s velkými krizemi, je v nebezpečí při jakékoli bouři. Pouze Poláci dokázali právě z krizí vytěžit nový prostředek pro udržení ústavy.

¹⁵⁶ Opět narážka na Mablyho, tentokrát v až ironickém duchu. Viz G. B. de Mably, *Du gouvernement de la Pologne*, str. 27 n. – Pozn. překl.

¹⁵⁷ Montesquieu instituci římské diktatury hodnotí jinak: „Výjimkou z tohoto pravidla je případ, kdy samotná ustava státu potřebuje úřad s tak velkou mocí. Tímto případem byl Řím se svými diktátory a jsou jimi Benátky se státními inkvizitory. Jsou to hroznivé úřady, které přivádějí stát násilím zpět k jeho svobodě. Čím to však, že jsou úřady těchto dvou republik tak odlišné? Řím totiž chránil zbytky své aristokracie proti lidu, zatímco Benátky používají své státní inkvizitory k tomu, aby udržely aristokracii proti šlechticům.“ Montesquieu, *O duchu zákonů*, II,3, str. 38. – Pozn. překl.

Bez konfederací by polská republika již dlouho neexistovala, a mám velké obavy, že by dlouho netrvala, kdyby bylo přijato rozhodnutí konfederace zrušit. Podívejte se na to, k čemu došlo nedávno. Bez konfederací by byl stát ujařmen a svoboda by byla navždy zničena. Chcete vzít republice útočiště, které ji právě zachránilo?

A nemyslete si, že když bude *liberum veto* zrušeno a ustaví se většinový princip, stanou se konfederace zbytečnými, jako by celá jejich užitečnost tkvěla v této většině. Není to totéž.¹⁵⁸ Výkonná moc spojená s konfederacemi jim vždy v případě krájiní potřeby dodá životaschopnost, činorodost a hbitost, kterou nemůže mít Sejm, nucený kráčet pomalejším krokem, svázaný spoustou formalit, který nemůže učinit ani jeden nepravdivý pohyb, aniž by zřízení rozvratil.

Nikoli, konfederace jsou štítem,¹⁵⁹ útočištěm, svatyní tohoto zřízení. Dokud přetrvají, nemůže být dle mého zřízení zničeno. Je zapotřebí je ponechat, ale svázané předpisy. Kdyby zmizely všechny zlořády, staly by se konfederace téměř zbytečnými. To musí být výsledkem reformy vaší vlády. Nutnost uchýlit se k nim by měly vyvolávat pouze násilné útoky. Tyto útoky jsou však v řádu věcí, který je třeba předvídat. A tak místo abyste zrušili konfederace, určete případy, kdy mohou legitimně existovat, a poté dobře určete jejich podobu a jejich působení, abyste je stvrdili zákonem, nakolik je to možné, aniž byste omezovali jejich vývoj a jejich činnost. Existují dokonce případy, kdy se Polsko musí stát jediným aktem okamžité konfederovaným, jako například ve chvíli, kdy bez vyhlášení otevřené války a pod jakoukoli záminkou na území státu vstoupí cizí jednotky. Neboť bez ohledu na příčinu tohoto vpádu, který dokonce mohl proběhnout se souhlasem vlády, konfederace ve vlastním státě neznačí nepřátelství vůči druhým.¹⁶⁰ Jestliže nějaká překážka

¹⁵⁸ Tato pasáž je opět namířena proti Mablymu. – Pozn. překl.

¹⁵⁹ „Hradbou“ (N.). – Pozn. překl.

¹⁶⁰ Na rozdíl od konfederátů, pro něž byl hlavním nepřitelem král Sta-

zamezí tomu, aby se Sejm sešel v čas určený zákonem, jestliže nalezneme na místě a v době jeho shromáždění ozbrojené muže, nebo je-li pozměněna podoba tohoto Sejmu, je-li pozastavena jeho činnost, je-li jeho svoboda nějakým způsobem omezována, ve všech těchto případech musí fakticky existovat všeobecná konfederace. Shromáždění a jednotlivé podpisy jsou pouze jejími odnožemi a všichni maršálci musejí být podřízeni tomu, kdo byl jmenován jako první.¹⁶¹

[10.] Správa

Aniž bych se pouštěl do detailů správy, k čemuž mi chybí jak znalosti, tak vhléd, odváším se pouze vznést pár myšlenek týkajících se dvou oblastí, a to financí a války, které musím vyslovit, neboť tyto myšlenky považuji za dobré, přestože jsem si téměř jist, že nebudou přijaty příznivě. Nejprve však předložím jednu poznámku týkající se výkonu spravedlnosti, která je duchu polské vlády o něco blíží.

Antické národy neznaly dva společenské stavy, tedy stav válečnické a úřednické šlechty. Občané u nich nebyli vojáky, soudci ani kněžími z povolání, nýbrž z povinnosti. To je právě tajemství, jak dosáhnout toho, aby vše směřovalo ke společnému cíli, jak zamezit tomu, aby v jednotlivých tělesech nezapustil kořeny stavovský duch na úkor vlastenectví a hydra šikanování nezahubila národ. Úřad soudce, ať již u nejvyšších soudních dvorů, nebo u soudů rozhodujících pozemkové spory,¹⁶² musí

nislaw August Poniatowski, Rousseau vidí největší nebezpečí v Rusku a jeho mocenské politice. Existenci Barské konfederace podle něj ospravedlňuje sám fakt vstupu cizího vojska na území státu mimo případ otevřené války. – Pozn. překl.

¹⁶¹ Rousseau se zde snaží vyřešit problém vedení konfederace. Barskou konfederací celou dobu zmiňaly spory o její vedení, které bylo zprvu svěřeno Michалу Krasińskému, bratru biskupa Adama Krasińského. – Pozn. překl.

¹⁶² Nejvyšší soudní dvory rozhodovaly o odvolání a soudily hrdelní